

श्रीलालबहादुरशास्त्रीराष्ट्रियसंस्कृतविश्वविद्यालयः
नवदेहली - 110016

व्याकरणविभागः

एकवर्षीय संस्कृत व्याकरण प्रायोगिक - प्रशिक्षण एवं सम्भाषण डिप्लोमा

पाठ्यक्रमः

एकवर्षीय संस्कृत व्याकरण प्रायोगिक - प्रशिक्षण एवं सम्भाषण डिप्लोमा			
प्रथमपत्रम् - व्याकरणम् - १			
इकाई	पाठ्यविषयाः	पूर्णाङ्कः	क्रेडिट
१	संज्ञापरिभाषा प्रकरणम् - ग्रन्थपरिचयः - अक्षरसमाम्नायस्य ज्ञानम् - प्रमुखसंज्ञानां विज्ञानम् - संज्ञापरिभाषासूत्रप्रबोधनम्	२०	२
२	अच्संधिप्रबोधनम् - अच्संधिप्रबोधनम्- यण-गुण-दीर्घ-अयादि-वृद्धि-पूर्वरूप-पररूपसन्धिविधायकसूत्रपरिज्ञानम् - ससूत्रं प्रकृतिभावसन्धिप्रबोधनम्	२०	१
३.	हल्-सन्धिप्रकरणम् श्रुत्व-ष्टुत्व-अनुनासिक-छत्व-जश्त्वादीनां परिज्ञानम्	२०	२
४	विसर्गसन्धिप्रकरणम् उत्व-लोप-सत्व-रुत्वादिविधीनां परिज्ञानम्	२०	१
५	आन्तरिकमूल्याङ्कनम्	२०	

२०/५

एकवर्षीय संस्कृत व्याकरण प्रायोगिक - प्रशिक्षण एवं सम्भाषण डिप्लोमा

द्वितीयपत्रम्- व्याकरणम् - २

इकाई	पाठ्यविषयाः	पूर्णाङ्कः	क्रेडिट
१	अजन्त-हलन्तादि-षड्विङ्ग-प्रकरणम् - अकारान्त-आकारान्तशब्दरूपसिद्धिविवेकः - इकारान्त-ईकारान्तशब्दरूपसिद्धिविवेकः - उकारान्त - ऊकारान्तशब्दानां रूपसिद्धिविवेकः	२०	२
२.	- ऋकारान्त-ॠकारान्त-लृकारान्तशब्दानां रूपसिद्धिविवेकः - एकारान्त-ओकारान्त-ऐकारान्त-औकारान्तशब्दानां रूपसिद्धिपरिज्ञानम्	२०	१
३	अजन्त-हलन्तादि- षड्विङ्ग -प्रकरणम् - अकारान्त- इकारान्त- ईकारान्तशब्दानां रूपसिद्धिपरिज्ञानम् - उकारान्त-ऋकारान्त-एकारान्तशब्दानां रूपसिद्धिपरिज्ञानम्	२०	२
४	ओकारान्त-ऐकारान्त-औकारान्तशब्दानां रूपसिद्धिपरिज्ञानम्	२०	१
५	आन्तरिकमूल्याङ्कनम्	२०	

२११

एकवर्षीय संस्कृत व्याकरण प्रायोगिक - प्रशिक्षण एवं सम्भाषण डिप्लोमा

तृतीयपत्रम् - सम्भाषणकौशलम्

इकाई	पाठ्यविषयाः	पूर्णाङ्कः	क्रेडिट
१	सम्भाषणकौशलदृष्ट्या विभक्तीनामाभ्यासः वाक्यप्रयोगश्च • प्रथमान्तपदप्रयोगकौशलम् • द्वितीयान्तपदप्रयोगकौशलम् • तृतीयान्तपदप्रयोगकौशलम् • चतुर्थान्तपदप्रयोगकौशलम् • पञ्चम्यन्तपदप्रयोगकौशलम् • षष्ठ्यन्तपदप्रयोगकौशलम् • सप्तम्यन्तपदप्रयोगकौशलम्	२०	२
२	अनुवादोपयोगि-विविधपर्यायवाचिशब्दानां प्रबोधनम् • निबन्धलेखने ध्यातव्याः बिन्दवः • संस्कृतभाषालेखने दक्षता • समयसूचकपदानां वाक्यप्रयोगः • सङ्ख्यावाचकपदानां परिज्ञानम् • श्लोकवाचनपरिज्ञानम्	२०	१
३	सम्भाषणकौशलदृष्ट्या सर्वनामशब्दानां त्रिषु लिङ्गेषु अभ्यासः • तत्-शब्दस्य त्रिषु लिङ्गेषु अभ्यासः • तत्-एतत्-शब्दस्य त्रिषु लिङ्गेषु अभ्यासः • इदम्-शब्दस्य त्रिषु लिङ्गेषु अभ्यासः • सर्वादिशब्दानां त्रिषु लिङ्गेषु अभ्यासः	२०	२
४	सम्भाषणकौशल दृष्ट्या अव्ययसंज्ञकपदानामभ्यासः • तल-प्रत्ययघटकानां ततः-यतः-कुतः-इत्यादिशब्दानां प्रयोगः • त्रल्-प्रत्ययघटकानां तत्र-यत्र-कुत्र-इत्यादिशब्दानां प्रयोगः • तदा-यदा-कदा इत्याद्यव्ययसंज्ञक शब्दानां प्रयोगः • अद्य-श्च-परश्च-प्रपरश्च-इत्यादिशब्दानां प्रयोगः • संस्कृतभाषासम्भाषणदक्षता	२०	१
५	आन्तरिकमूल्याङ्कनम्	२०	

२१२

एकवर्षीय संस्कृत व्याकरण प्रायोगिक - प्रशिक्षण एवं सम्भाषण डिप्लोमा चतुर्थपत्रम् - अनुवादनिबन्धकौशलम्			
इकाई	पाठ्यविषयाः	पूर्णाङ्कः	क्रेडिट
१	अनुवादकौशलस्य विकासदृष्ट्या लकाराणामभ्यासः - लट्-लकारस्य त्रिषु पुरुषेषु त्रिषु वचनेषु च अभ्यासः - लोट्-लकारस्य त्रिषु पुरुषेषु त्रिषु वचनेषु च अभ्यासः - लृट्-लकारस्य त्रिषु पुरुषेषु त्रिषु वचनेषु च अभ्यासः - विधिलिङ् - लकारस्य त्रिषु पुरुषेषु त्रिषु वचनेषु च अभ्यासः - लङ्-लकारस्य त्रिषु पुरुषेषु त्रिषु वचनेषु च अभ्यासः	२०	२
२	अनुवादकौशलस्य विकासदृष्ट्या विविधप्रत्ययानां प्रबोधनम् - क्त-क्तवतु-इत्यादीनां विविधप्रत्ययानां माध्यमेन अनुवादकौशल-सम्पादनम् - शतृ-शानच् इत्यादीनां विविधप्रत्ययानां माध्यमेन अनुवादकौशल-सम्पादनम् - तव्य-तव्यत्-अनीयर-प्रत्ययमाध्यमेन अनुवादकौशल-सम्पादनम् - क्त्वा-कुमुन्-प्रत्ययमाध्यमेन अनुवादकौशल-सम्पादनम्	२०	१
३	अनुवादोपयोगि विविधपर्यायवाचिशब्दानां प्रबोधनम् - निबन्धलेखनविषये ध्यातव्याः बिन्दवः - संस्कृतभाषालेखनदक्षता - सामासिकपदानां प्रबोधनम्	२०	२
४	पत्रलेखनप्रबोधनम् - औपचारिकपत्रलेखनम् - अनौपचारिकपत्रलेखनम्	२०	१
५	आन्तरिकमूल्याङ्कनम्	२०	

श्रीलालबहादुरशास्त्रीराष्ट्रियसंस्कृतविश्वविद्यालयः,
नवदेहली - 110016
व्याकरणविभागः

एकवर्षीय संस्कृत व्याकरण प्रायोगिक - प्रशिक्षण एवं सम्भाषण डिप्लोमा

द्वितीयसत्रम्

एकवर्षीय संस्कृत व्याकरण प्रायोगिक - प्रशिक्षण एवं सम्भाषण डिप्लोमा			
प्रथमपत्रम् - व्याकरणम् - ३			
इकाई	पाठ्यविषयाः	पूर्णाङ्कः	क्रेडिट
१	चतुर्विधसमासस्वरूपविज्ञानम् • अव्ययीभावसमासप्रबोधनम् • तत्पुरुषसमासः, तद्धेदप्रबोधनम्	२०	२
२	• द्वन्द्वसमासप्रबोधनम् • बहुव्रीहिसमासप्रबोधनम् • समासाश्रितविविधशब्दानां प्रबोधनम्	२०	१
३	उपसर्गप्रयोगविज्ञानम् • प्र-परा इत्यादि-उपसर्गाणां वाक्यप्रयोगाभ्यासः	२०	२
४	अव्ययप्रकरणम्- • अव्ययलक्षणं तत्परिज्ञानम् • स्वरादिचादीनामव्ययानां प्रयोगकौशलम्	२०	१
५	आन्तरिकमूल्याङ्कनम्	२०	

21/12

एकवर्षीय संस्कृत व्याकरण प्रायोगिक – प्रशिक्षण एवं सम्भाषण डिप्लोमा द्वितीयपत्रम् – व्याकरणम् – ४			
इकाई	पाठ्यविषयः	पूर्णाङ्कः	क्रेडिट
१.	स्त्रीप्रत्ययप्रकरणम् - टाप्-डाप्-चाप्-प्रत्ययानां सोदाहरणं विधिपरिज्ञानम् - डीप्-डीष्-डीन्-प्रत्ययानां प्रबोधः - ऊङ्-ति-प्रत्ययानां प्रबोधः	२०	२
२.	उपसर्गप्रयोगविज्ञानम् प्र-परा इत्यादि-उपसर्गाणां वाक्यप्रयोगाभ्यासः	२०	१
३.	कारकप्रकरणम्-प्रथमातः पञ्चमीविभक्तिपर्यन्तम् - कारकाणां सामान्यपरिचयः - प्रथमाविभक्तेः परिज्ञानम् - द्वितीयविभक्तिविधायकसूत्राणां सोदाहरणं प्रबोधनम् - तृतीयविभक्तिविधायकसूत्राणां सोदाहरणं प्रबोधनम् - उपपदविभक्तीनां परिचयः तदनुप्रयोगश्च - चतुर्थीविभक्तेः निरूपणम्, तत्प्रबोधश्च - पञ्चमीविभक्तिप्रबोधः	२०	२
४	षष्ठीसप्तमीविभक्ति - सामान्यषष्ठीविभक्तिप्रबोधः - विशेषार्थे षष्ठीविभक्तिपरिज्ञानम् - सामान्यसप्तमीविभक्तेः विधिपरिज्ञानम् - विशेषार्थे सप्तमीविभक्तेः विधानपरिज्ञानम्	२०	१
५	आन्तरिकमूल्याङ्कनम्	२०	

21/11/20

एकवर्षीय संस्कृत व्याकरण प्रायोगिक - प्रशिक्षण एवं सम्भाषण डिप्लोमा			
चतुर्थपत्रम् - अनुवादनिबन्धकौशलम्			
इकाई	पाठ्यविषयाः	पूर्णाङ्कः	क्रेडिट
१.	अनुवादकौशलविकासदृष्ट्या तद्धितप्रत्ययानां प्रबोधनम् - अण् -इज्-इत्यादि-विविधप्रत्ययानां माध्यमेन अनुवादकौशल-सम्पादनम् - मत्तुप्-इत्यादि विविध प्रत्ययानां माध्यमेन अनुवादकौशल-सम्पादनम् - नज्-स्रज् प्रत्ययानां माध्यमेन अनुवादकौशल-सम्पादनम्	२०	२
२.	अनुवादोपयोगि-विविधपर्यायवाचिशब्दानां प्रबोधनम् - निबन्धलेखन विषये ध्यातव्याः बिन्दवः - संस्कृतभाषालेखनदक्षता - सामासिकपदानां प्रबोधनम् - श्लोकवाचनम् परिज्ञानम्	२०	१
३.	सम्भाषणकौशलदृष्ट्या सर्वनामशब्दानां त्रिषु लिङ्गेषु अभ्यासः - तत्-शब्दस्य त्रिषु लिङ्गेषु अभ्यासः - तत्-एतत्-शब्दस्य-त्रिषु लिङ्गेषु अभ्यासः - इदम्-शब्दस्य त्रिषु लिङ्गेषु अभ्यासः - सर्वादिशब्दानां त्रिषु लिङ्गेषु अभ्यासः	२०	२
४	सम्भाषणकौशलदृष्ट्या अव्ययसंज्ञक-पदानामभ्यासः - तल्-प्रत्यय-घटक-तत्र-यत्र-कुत्र-इत्यादिशब्दानां प्रयोगः - तसिल्-प्रत्यय-घटक-ततः-यतः-कुतः-इत्यादिशब्दानां प्रयोगः - तदा-यदा-कदा इत्याद्यव्ययसंज्ञक-शब्दानां प्रयोगः - अद्य-श्च-परश्च-प्रपरश्च-इत्यादिशब्दानां प्रयोगः - संस्कृतभाषासम्भाषणदक्षता	२०	१
५	आन्तरिकमूल्याङ्कनम्	२०	

२१२

एकवर्षीय संस्कृत व्याकरण प्रायोगिक - प्रशिक्षण एवं सम्भाषण डिप्लोमा

तृतीयपत्रम् - सम्भाषणकौशलम्

इकाई	पाठ्यविषयः	पूर्णाङ्कः	क्रेडिट
१.	संस्कृतव्यावहारिकशब्दानां परिज्ञानम् - ज्ञातिवाचिशब्दानां परिज्ञानम् - अन्नभोजनादिशब्दानां बोधनम् - वृक्ष-वनस्पत्यादिशब्दानां प्रबोधः - प्राणिवाचिशब्दानां ज्ञानं व्यवहारे प्रयोगश्च	२०	२
२.	सम्भाषणकौशलदृष्ट्या कृत्-प्रत्यययानामभ्यासः - कृत्प्रत्ययस्वरूपावबोधनम् - वाक्येषु कृत्प्रत्यायान्तशब्दानां प्रयोगे दक्षता	२०	१
३.	वाच्यपरिवर्तनप्रबोधः - कर्तृवाच्यपरिज्ञानम् - कर्मवाच्यपरिज्ञानम् - भाववाच्यपरिज्ञानम् - परस्परं वाच्यपरिवर्तनकौशलम्	२०	२
४	कथानिर्माणकौशलम् - लघुकथानिर्माणम् - हास्यकणिकानिर्माणम्	२०	१
५	आन्तरिकमूल्याङ्कनम्	२०	

21/12

सन्दर्भग्रन्थसूची-

- अष्टाध्यायी, पाणिनि, 'शान्ति' संस्कृत हिन्दी व्याख्याविभूषितः (सं नरेश झा), चौखम्बा संस्कृत प्रकाशन, वाराणसी, 2014
- लघुसिद्धान्त कौमुदी, वरदराजाचार्य, गीताप्रेस गौरखपुर
- लघुसिद्धान्त कौमुदी, वरदराजाचार्य व्याख्या-गोविन्द प्रसाद शर्मा, चौखम्बा सुरभारती प्रकाशन वाराणसी
- सारसिद्धान्त कौमुदी डॉ. जीत सिंह खोखर, चौखम्बा सुरभारती, वाराणसी भारत
- रचनानुवादकौमुदी डॉ. कपिल देव द्विवेदी, विश्वविद्यालय प्रकाशन, वाराणसी
- अनुवाद चन्द्रिका डॉ. ब्रह्मानन्द त्रिपाठी, चौखम्बा सुरभारती प्रकाशन. वाराणसी.
- बृहत् अनुवाद चन्द्रिका, चक्रधर नौटियाल.
- नीतिशतकम्, भर्तृहरि चौखम्बा संस्कृत सीरीज ऑफिस, वाराणसी.

 14/02/25
 प्राध्यापक/HoD
 वसन्त, विभाग, वेद-वेदांग संकाय
 Department of Vedanga, Faculty of Vedvedanga Studies
 श्री लाल बहादुर शास्त्री राष्ट्रीय संस्कृत विश्वविद्यालय
 Shri Lal Bahadur Shastri National Sanskrit University
 (केन्द्रीय विश्वविद्यालय, दिल्ली)
 (Central University)
 बी-4, कृतुब संस्थान, नई दिल्ली-110016
 B-4, Krtub Sansthan, New Delhi-110016